

Józef Mandziuk

Biogramy śląskich bibliofilów duchownych z XVII wieku

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 11/2, 245-272

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF MANDZIUK

**BIOGRAMY ŚLĄSKICH BIBLIOFILÓW DUCHOWNYCH
Z XVII WIEKU**

Wybitny historyk Kościoła śląskiego, ks. bp prof. dr hab. Wincenty Urban, nosił się z zamiarem opracowania wszystkich XVII-wiecznych bibliofilów śląskich z grona duchowieństwa diecezjalnego. Zbierał materiały archiwalne, napisał kilka artykułów o wybitniejszych bibliofilach, lecz nie dane mu było uwieńczyć dzieła. Niniejsze opracowanie w pewnym stopniu jest kontynuacją zamiaru naukowego mojego Mistrza. Celem jego jest ukazanie życiorysów biskupów wrocławskich i ich sufraganów, członków wrocławskiej kapituły katedralnej i przedstawicieli duchowieństwa parafialnego, którzy w swoim życiu zgromadzili własne księgozbiory i w testamentach te swoje „skarby” przekazali przede wszystkim Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu. Niektóre egzemplarze znalazły się w zbiorach wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, powstałej w wyniku pruskiej sekularyzacji klasztorów i kapituł z 1810 r. Można też znaleźć poszczególne egzemplarze z notą proveniencyjną kleru śląskiego doby dominacji katolicyzmu na Śląsku w innych instytucjach naukowych oraz w szafach umieszczonych w pomieszczeniach plebanijnych.

Każdy z duchownych miłośników książki otrzyma biogram, proporcjonalny do wielkości zgromadzonego księgozbioru wraz z podaniem bibliografii związanej z jego osobą. Biogramy zostaną ułożone według porządku chronologicznego. W życiorysach zostanie zwrócona uwaga na różne kierunki studiów, uzyskane stopnie naukowe, zainteresowania, zaangażowanie w życiu religijnym, publicznym i politycznym, różne stopnie bibliofilstwa, umiłowania i wykorzystania książki. Wśród prezentowanych bibliofilów spotkamy doktorów filozofii, teologii i obojga praw, którzy w młodości otarli się o uczelnie zagraniczne, często Akademię Krakowską, gdzie nabrali zamiłowania do książek. Wszyscy, zarówno wielcy i głośni, jak mali i czasem zapomniani, oparli jakąś część swojej wiedzy, wykształcenia i działalności na własnych bibliotekach, które gromadzili mniej lub bardziej pieczołowicie i konsekwentnie.

1. Biskupi wrocławscy

W XVII stuleciu na stolicy biskupstwa nadodrzańskiego zasiadali arcyksiężęta z domu habsburskiego, którzy z pewnością posiadali zbiory ksiąg, lecz nie zachowały się ich ślady na ziemi śląskiej. Tak można powiedzieć o biskupie arcyksięciu Karolu Habsburgu (1608-1624), który miał zamiar powołać do istnienia uniwersytet katolicki w Nysie, lecz przedwczesna śmierć nie pozwoliła mu zrealizować tychże planów. Powstało tylko słynne gimnazjum jezuickie, zwane od jego imienia „Carolinum”, mające od początku zasobną bibliotekę. O biskupie arcyksięciu Leopoldzie Wilhelmie Habsburgu (1656-1662) wiemy, iż posiadał własną galerię obrazów w Brukseli. Piótno bowiem Dawida Teniersa Młodszego pokazuje, jak wyglądały pierwsze kolekcje malarstwa, jak łączono i zestawiano ze sobą obrazy i jak z dumą je prezentowano. Jeśli arcyksiężę miał tak wspaniałą galerię obrazów, to z pewnością i książki zdobiły jego pomieszczenia. Biskup arcyksiężę Karol Józef Habsburg (1663-1664) zmarł w 15-tym roku życia, stąd nie zdążył zgromadzić odpowiednich woluminów dzieł słynnych autorów. Długoletnie rządy biskupa królewicza Karola Ferdynanda Wazy (1625-1655), syna króla polskiego Zygmunta III i Konstancji arcyksiężniczki austriackiej, charakteryzowały się tym, że przebywał on stale na dworze królewskim w Warszawie, a sprawy biskupstwa były załatwiane za pośrednictwem posłów i komisarzy królewskich oraz delegatów wrocławskiej kapituły katedralnej. W takiej sytuacji trudno jest mówić o księżnicy biskupiej, chociaż w tajemniczym skarbu przeważonym z Nysy do Warszawy mogły znajdować się cenne księgi. Pozostali rządcy XVII-wiecznego biskupstwa śląskiego posiadali własne księgozbiory.

Jan VI Sitsch (1600-1608). Pochodził ze znanej śląskiej rodziny szlacheckiej. Urodził się 18 VIII 1552 r. w Ściborzu k. Otmuchowa jako syn Jakuba i Katarzyny. Po ukończeniu nyskiego „Carolinum”, studiował prawo w Krakowie i Wiedniu, przyjmując w 1577 r. święcenie kapłańskie. W 1569 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1585 r. jej prepozytem. Ponadto był kanonikiem w Głogowie i w kapitule świętokrzyskiej we Wrocławiu. Wybrany przez kapitułę świętojańską 18 VII 1600 r. na biskupa wrocławskiego, 24 I 1601 r. otrzymał prekonizację papieską. Przeprowadził wizytację diecezji (1602-1606) i odbył synod diecezjalny (1606). Był propagatorem kultu Maryjnego, inspirował wydanie wielu dzieł teologicznych, był mecenasem sztuki, ściągał księży zagranicznych do duszpasterstwa parafialnego, wpływał na reformę życia zakonnego, zwłaszcza cystersów. Zmarł 25 IV 1608 r. w Nysie i został pochowany w tamtejszym kościele św. Jakuba Apostoła. Zgromadził skromny księgozbiór, z którego w testamencie przekazał 26 egzemplarzy do zbiorów kapitulnych, które niestety nie dochowały się do naszych czasów.

Bibliogr.: F l i e g e l M., *Die Dombibliothek*, s. 40; K o p i e c J., *Historiografia*, s. 313; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 200-201; T e n ż e, *Historia*,

s. 73-74; Tenże, *Karol Franciszek Neander*, s. 51; Marschall W., *Geschichte*, s. 76-78; Pater J., *Poczet*, s. 81; Sikorski M., *War der Breslauer Bischof Johannes Sitsch (1600-1608) ein Kunstmäzen?* ASKG 46: 1988, s. 77-89; Urbahn W., *Zarys*, s. 189; Wagner R., *Beiträge zur Geschichte des Breslauer Bischofs Johannes von Sitsch (1600-1608)*. ASKG 4: 1939, s. 209-221; Zimmermann G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 519-521.

Sebastian Ignacy Rostock (1664-1671). Był rodowitym Ślązakiem, pochodzącym ze stanu mieszczańskiego, który przeszedł przez wszystkie szczeble kariery duchownej. Urodził się 24 VIII 1607 w Grodkowie jako syn rzemieślnika Sebastiana i Katarzyny. Nauki gimnazjalne pobierał w Nysie, a teologię studiował w jezuickiej Akademii w Ołomuńcu, będąc w 1636 r. pierwszym jej doktorem. Po otrzymaniu święceń kapłańskich 26 III 1633 r. pełnił obowiązki kapelana w Nysie, gdzie w 1635 r. został proboszczem i dziekanem oraz rektorem tamtejszego Seminarium Duchownego. W 1641 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1649 r. archidiaconem wrocławskim i w tym charakterze w l. 1651-1652 odbył wizytację swojego archidiaconatu. Ponadto był kanonikiem w Opolu i Nysie. W l. 1651-1652 pełnił z zaangażowaniem obowiązki kaznodziei katedralnego. Następnie sprawował funkcję oficjała i wikariusza generalnego oraz administratora diecezji. Jako członek Komisji do przyjmowania kościołów od protestantów, przejął z ich rąk 254 kościołów, a dla 600 parafii postarał się o duszpasterzy. Wybrany 21 IV 1664 r. na biskupa wrocławskiego, otrzymał 12 I 1665 r. prekonizację papieską, a następnie konsekrację biskupią. Przyjęte w 1664 r. stanowisko starosty generalnego Śląska, ułatwiało mu prowadzenia akcji rekatalizacyjnej. W 1668 r. rozciągnął redukcję kościołów na księstwo żagańskie. Polecił przeprowadzenie wizytacji generalnej całego biskupstwa i wydał specjalne polecenie wizytowania klasztorów żeńskich. Dążył do naprawy życia i obyczajów duchowieństwa śląskiego, przywiązując dużą wagę do jego wykształcenia. W pracy duszpasterskiej opierał się przede wszystkim na jezuitach, prowadzących szeroką działalność na polu kaznodziejskim, misyjnym, sodalicyjnym i szkolno-wychowawczym oraz na kapucynach, intensywnie pracujących wśród ludu śląskiego. Był mecenasem sztuki i z entuzjazmem odnosił się do działalności budowlanej zwłaszcza w opactwach cysterskich. Z jego fundacji powstał chór katedralny, liczący kilkanaście osób. Zmarł 9 VI 1671 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze wrocławskiej, gdzie wystawiono mu marmurowy pomnik nagrobny. W swoim twórczym życiu zgromadził bogatą bibliotekę, którą zapisał w testamentie wrocławskiej księżnicy kapitulnej, stając się nowym jej założycielem. Wielkość jego zbiorów określa się na ok. 1 tys. tytułów, zachowanych w 517 egzemplarzach. Są to przede wszystkim dzieła teologiczne i prawnicze, a także pisma z zakresu historii, filozofii, nauk matematyczno-przyrodniczych i literatury pięknej. Książki, nabyte przez kupno i darowiznę, otrzymały ekslibris miedziany, a wiele z nich otrzymało oprawę w deskę i skórę.

Bibliogr.: C h o m i a k S., *Życie sakramentalno-liturgiczne w diecezji wrocławskiej za rządów biskupa Sebastiana Rostocka (1664-1671)*. Wrocław 1997, mps; Ć w i ę c z e k G., *Kapituła*, s. 106, 110, 119, 120; C h w a l e w i k E., *Exlibrisy*, s. 78-79; J u n g n i t z J., *Sebastian von Rostock, Bischof von Breslau*. Breslau 1891; K o p i e c J., *Historiografia*, s. 314; K a s t n e r K., *Archiv*, I, s. 286; M a n d z i u k J., *Biblia*, 518-521; T e n ń e, *Duchowni bibliofile*, s. 200-202; T e n ń e, *Historia*, s. 123-125, 163; T e n ń e, *Karol Franciszek Neander*, s. 53-55; T e n ń e, *Książka*, 166, 170, 173, 174, 177, 178, 181; T e n ń e, *Prälaten*, s. 108; T e n ń e, *Stare druki*, s. 13-14; T e n ń e, *Śląskie*, s. 144, 145, 148-151, 154, 156-160; T e n ń e, *Zainteresowania*, s. 137, 138, m 140, 145, 146; T e n ń e, *Zbiory*, s. 56, 58-60, 70-72, 75-79; M a r s c h a l l W., *Geschichte*, s. 91-95; U r b a n W., *Sebastian Ignacy Rostock biskup wrocławski (1664-1671) jako zasłużony bibliofil*. NP 45: 1976 s. 73-189; T e n ń e, *Zarys*, s. 193; T e n ń e, *Zarys dziejów*, s. 97; V ö l k e l R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 183-186.

Fryderyk Hessen-Darmstadt (1671-1682). Pierwszy kardynał wrocławski urodził się 28 II 1616 r. w Homburgu, w protestanckiej rodzinie landgraфа Hejsji-Darmstadt Ludwika V. Studiował na luteranckim Uniwersytecie w Marburgu, wiele podróżował po Europie i w 1637 r. w Rzymie przeszedł na katolicyzm. Po wstąpieniu do zakonu maltańskiego brał udział w walce z Turkami, a jako generał króla hiszpańskiego walczył w Niderlandach Południowych. W 1648 r. został wielkim mistrzem zakonu maltańskiego i rezydował w Heiterheim w Schwarzwaldzie. W 1652 r. otrzymał godność kardynała-diakona i przeniósł się do Rzymu, gdzie zgromadził aż 16 różnych prebend w kapitułach i w urzędach państwowych. W 1666 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, zostając dwa lata później jej dziekanem. W 1671 r. został wybrany przez kapitułę biskupem śląskim. W Rzymie przyjął święcenia kapłańskie i sakrę biskupią. Tam też otrzymał w 1675 r. od cesarza Leopolda I urząd starosty generalnego Śląska. Do diecezji wrocławskiej przybył dopiero w 1676 r. i 29 września odbył uroczysty ingres do katedry. W 1677 r. zarządził generalną wizytację diecezji i przeprowadził dalszą redukcję kościołów na terytorium księstwa legnickiego, brzeskiego i wołowskiego. Kładł nacisk na okazałość liturgii, przeprowadził remont katedry, dbał o muzykę kościelną, rozwijał kult eucharystyczny i wydał nową agendę wrocławską. Zmarł 19 II 1682 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze, w ufundowanej przez siebie kaplicy pw. św. Elżbiety, będącej perłą baroku śląskiego. Swoją skromny księgozbiór przekazał w testamentie wrocławskiej Bibliotece Kapitulnej. Do dzisiaj zachowało się 19 woluminów, w tym 2 rękopisy dzieł z zakresu liturgiki. Prawie wszystkie egzemplarze zostały gustownie i bogato oprawione w brązową skórę.

Bibliogr.: B u c h m a n n P., *Friedrich, Landgraf von Hessen-Darmstadt Mal-taserritter, Kardinal und Bischof von Breslau*. Breslau 1883; D e r s c h W., *Beiträge zur Geschichte des Kardinals Friedrich von Hessen, Bischof von Breslau*.

ZGS 62: 1928, s. 272-330; K o p i e c J., *Historiografia*, s. 314; K u m o r J., *Acht Breslauer Bischöfe als Domherren in Köln (1618-bis 1801)*. ASKG 33: 1975, s. 54-56; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201-203; T e n ż e, *Historia*, s. 125-126, 163; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 55-56; T e n ż e, *Stare druki*, s. 13-14; T e n ż e, *Zainteresowania*, 138-139; M a r s c h a l l W., *Geschichte*, s. 95-97; N o a k F., *Kardinal Friedrich von Hessen, Grossprior in Heitersheim*. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheims 41: 1923, s. 341-386; P a t e r J., *Poczet*, s. 93; S c h e r d t f e g e r R. E., *Friedrich von Hessen-Darmstadt. Ein Beitrag zu seinem Persönlichkeitsbild anhand den Quellen im Vatikanischen Archiv*. ASKG 41: 1983, s. 165-240; S w a s t e k J., *Fryderyk z Hesji*. W: EK. T. 5. Lublin 1989, szp. 742; U r b a n W., *Zarys*, s. 193-194.

Franciszek Ludwik Neuburg (1683-1732). Urodził się 24 VII 1664 r. w Neuburgu jako syn palatynata Filipa Wilhelma z rodu Wittelsbachów i brat cesarzowej Eleonory. Przeznaczony do stanu duchownego, przyjął tylko święcenia niższe. Nauki pobierał w kolegium jezuitskim w Düsseldorfie, a ogładę towarzyską na dworze cesarskim. Był kanonikiem w Ołomuńcu, Monasterze, Spirze, Strasburgu i Kolonii oraz prepozytem w Ellwangen. Dzięki protekcji cesarza Leopolda I w 1683 r. otrzymał stolicę biskupstwa wrocławskiego. W 1694 r. został biskupem wormackim i wielkim mistrzem zakonu niemieckiego. W 1700 r. przyjął koadiutorię z prawem następstwa w Moguncji, a w 1716 r. został arcybiskupem i elektorem trewirskim. W 1729 r. objął arcybiskupstwo mogunckie, zrzekając się godności trewirskich. Ponadto był arcykanclerzem Rzeszy niemieckiej. Do Wrocławia przybył na początku 1685 r., obejmując równocześnie urząd starosty generalnego Śląska (do 1719 r.). W tzw. *Sankcji Pragmatycznej* z 1699 r. oddzielił urząd oficjała od urzędu wikariusza generalnego. Polecił przeprowadzenie kilku generalnych wizytacji diecezji wraz z opracowaniem nowej instrukcji wizytacyjnej. Mimo stanowczego odrzucenia postanowień konwencji altransztadzkiej z 1707 r. musiał oddać protestantom 122 kościoły. Dbał o budownictwo sakralne. Ściągnął kilkunastu architektów i rzeźbiarzy ze szkoły rzymskiej i północno włoskiej. We Wrocławiu zorganizował sierociniec dla dzieci z rodzin szlacheckich, zwany Orphanotropheum oraz dla sierot mieszczańskich Mater Dolorosa przy kościele pw. św. Macieja. W Nysie polecił przebudować pałac biskupi i wznosił szpital generalny pw. Trójcy Świętej. Był wielkim opiekunem i miłośnikiem muzyki włoskiej. Do diecezji sprowadził urszulanki, bonifratrów i pijarów, a jezuiti w 1702 r. przekształcili swoje kolegium w pierwszy na Śląsku uniwersytet. Zmarł 18 IV 1732 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze wrocławskiej, w ufundowanej przez siebie kaplicy elektorskiej. Swoją bibliotekę, mającą 170 woluminów, przekazał zbiorom kapitulnym. Do dziś zachowały się 102 egzemplarze dzieł z zakresu prawa, historii i teologii, napisane po łacinie (tylko 11 pism było w języku francuskim i po 3 we włoskim i niemieckim).

Bibliogr.: C o n r a d s N., *Die testamentarischen Verfügungen der Kurfürsten Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg*. ASKG 39: 1981, s. 97-136; G o t t s c h a l k J., *Der Breslauer Fürstbischof Franz Ludwig (1682-1732) als Hochmeister und Bauherr in Mergantheim*. Schlesien 13: 1968 s. 168-174; H o f f m a n n H., *Franz Ludwig als Bischof von Breslau*. Neuburger Collectaneenblatt 1931, s. 1-16; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Bischofswahl 1682/83*. ZGS 35: 1901 s. 245-257; K o p i e c J., *Historiografia*, s. 314; T e n ż e, *Regesty listów biskupa Franciszka Ludwika do Rzymu z lat 1683-1731 w zbiorze „Lettere“ w Archiwum Watykańskim*. STHSO 12: 1987, s. 247-256; K u m o r J., *Die Ämter und Würder des Breslauer Bischofs Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1683-1732) im Lichte der päpstlichen Korrespondenz im Breslauer Diözesanarchiv*. ASKG 41: 1983, s. 241-248; T e n ż e, *Die Subdiakonatsweihe des Breslauer Bischofs Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1664-1732) im Jahre 1687 in Köln und ihre Bedeutung*. ASKG 32: 1974, s. 127-141; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 203; T e n ż e, *Historia*, s. 176-178, 163; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 96; T e n ż e, *Stare druki*, s. 13-14; M a r s c h a l l W., *Geschichte*, s. 98-101; M ü n c h G., *Das letzte Lebensjahr des Breslauer Bischofs Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1683-1732)*. ASKG 22: 1964 s. 311-315; O r z e c h o w s k i K., *Franciszek Ludwik Neuburski – biskup i śląski mąż stanu*. W: *Ludzie śląskiego Kościoła katolickiego*. Red. K. M a t w i j o w s k i. Wrocław 1994, s. 33-34; P a t e r J., *Postacie*, s. 95; T e n ż e, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII w*. Wrocław 1998, s. 96-100; S c h i n k e P., *Der Breslauer Bischof Kurfürst Franz Ludwig im Lichte zweier Leichereden*. ASKG 13: 1955, s. 290-294; T e n ż e, *Der Panegyrikus des Mainzer Jesuitenkollegs auf Kurfürst Franz Ludwig bei seiner Besitznahme von Kurmainz am 6. April 1729*. ASKG 14: 1956, s. 257-261; T e n ż e, *Die Jugendzeit des Fürstbischofs Kurfürst Franz Ludwig im Licht des Neuburger Prinzenspiegels v. J. 1666*. ASKG 15: 1957, s. 260-264; S e p p e l t F. X., *Geschichte*, s. 77-79; S w a s t e k J., *Franciszek Ludwik*. W: EK. T. 5. Lublin 1989, szp. 467; U r b a n W., *Zarys*, s. 194.

2. Śląscy biskupi sufragani

W XVII stuleciu w biskupstwie wrocławskim ogromną rolę odgrywała działalność biskupów pomocniczych, których w Polsce nazywano sufraganami. Na nich spoczywał cały ciężar pracy duszpasterskiej, wypływający z tytułu sakry biskupiej. Z racji swojej godności nie sprawowali oni w diecezji władzy administracyjnej ani sędowniczej. Często jednak pełnili obowiązki administratorów biskupstwa, gdy ordynariusze – arcyksiężęta przebywali poza granicami diecezji. Zazwyczaj byli wybierani przez ordynariuszy, którzy przedstawiali swoich kandydatów do prekonizacji papieżowi. Wszyscy wywodzili się spośród członków kapituły katedralnej i byli z nią związani po otrzymaniu konsekracji biskupiej. Ich uposażeniem była prebenda kapitulna. Często otrzymywali dyspensę

na kumulowanie innych beneficjów. Wszyscy byli ludźmi wykształconymi na uczelniach zagranicznych. Odznaczali się gorliwością duszpasterską i wysokim poziomem życia moralnego oraz mecenatem kultury, zwłaszcza w zakresie bibliofilstwa. Książka służyła im w pracy duszpasterskiej i administracyjnej. Nabywali ją z zamięłowaniem i znanstwem, przekazując zbiory instytucjom kościelnym, zwłaszcza wrocławskiej księżnicy kapitulnej.

Franciszek Ursinus (1614-1615). Urodził się 24 V 1569 r. w Głogowie jako syn notariusza kolegiaty głogowskiej Franciszka i Anny z d. Habicht. Studiował w Pradze i w Collegium Germanicum w Rzymie, gdzie w 1593 r. uzyskał doktorat z teologii i przyjął święcenia kapłańskie. Wróciwszy do kraju, wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1602 r. kantorem, a od 1612 r. prepozytem. Był też kanonikiem w kolegiacie głogowskiej. Był dobrym mediatorem w sporach między władzami państwowymi a kościelnymi. Prekonizowany 21 VII 1614 r. na biskupa tytularnego Nikopolis, otrzymał 27 XI 1614 r. sakrę biskupią w Pradze i jedynie przez rok pełnił obowiązki sufragana wrocławskiego. Zmarł 16 XI 1615 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej, gdzie wystawiono mu epitafium. W 1615 r. przekazał Bibliotece Kapitulnej 27 ilustrowanych dzieł, które niestety nie zachowały się do naszych czasów. Natomiast katedra świętojańska otrzymała od niego cenne pontyfikalia.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Dombibliothek*, s. 195; T e n ż e, *Die Breslauer Germaniker*, s. 41-43; T e n ż e, *Die Breslauer Weihbischöfe*, s. 108-118; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 203; T e n ż e, *Historia*, s. 127, 163; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 57; T e n ż e, *Stare druki*, s. 14-15; P a t e r J., *Poczet*, s. 137; Z i m m e r m a n n G., *Die Breslauer Domkapitel*, s. 552-553.

Jan Baltazar Liesch von Hornau (1625-1661). Pochodził z Bawarii, gdzie urodził się 4 VIII 1592 r. w Berching jako syn Jana Jakuba i Klary z d. Jonas. Nauki gimnazjalne pobierał w kolegium jezuickim w Dylindze, następnie studiował w opactwie St. Gallen, w rzymskim Collegium Germanicum i w Perugii, uzyskując tam w 1619 r. doktorat z teologii. W Rzymie na Lateranie przyjął 23 IX 1618 r. święcenia kapłańskie. Powróciwszy do Bawarii, otrzymał kanonikat w Landeshut. W 1624 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1635 r. jej prepozytem. Miał też godność prepozyta we wrocławskiej kolegiackiej świętokrzyskiej. Prekonizowany 17 XI 1625 r. na biskupa tytularnego Nikopolis, objął obowiązki sufragana wrocławskiego. Był prawdziwym mężem opatrnościowym dla katolicyzmu śląskiego w okresie wojny 30-letniej. W 1635 r. objął administrację biskupstwa w imieniu biskupa Karola Ferdynanda Wazy. Często kursował między Wrocławiem a Warszawą, załatwiając sprawy kościelne i księstwa biskupiego. Musiał rozwiązywać powstające konflikty między Ślązakami i Polakami. Brał czynny udział w pracach nyskiego synodu

diecezjalnego w 1653 r. Wspierał działalność jezuitów i kapucynów, z którymi szczególnie był związany z czasów studiów rzymskich. Stworzył fundację dla 12-tu wikariuszy, którzy mieli służyć w katedrze muzyką i śpiewem podczas nabożeństw liturgicznych. Dla katedry ufundował drogocenne parametry i naczynia liturgiczne. Zmarł 19 IX 1661 r. w Nysie i został pochowany w tamtejszym kościele kolegiackim w kaplicy pw. św. Anny. W 1715 r. kapituła wystawiła mu pomnik w katedrze wrocławskiej. Swoją cenną bibliotekę przekazał w testamencie kapucynom, natomiast w zbiorach kapitulnych zachowały się tylko 3 pozycje z zakresu teologii praktycznej. Być może przekazał on księżnicy wrocławskiej więcej dzieł ze swojego niewątpliwie zasobnego księgozbioru.

Bibliogr.: *Ć w i e c z e k G.*, *Kapituła*, s. 106, 114, 115; *J u n g n i t z J.*, *Die Breslauer Germaniker*, s. 135-146; *T e n ż e*, *Die Breslauer Weihbischöfe*, s. 125-151; *K a s t n e r K.*, *Archiv*, I, s. 278; *M a n d z i u k J.*, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 203; *T e n ż e*, *Historia*, s. 127-128, 163; *T e n ż e*, *Karol Franciszek Neander*, s. 57-58; *T e n ż e*, *Stare druki*, s. 14-15; *T e n ż e*, *Zainteresowania*, s. 143; *P a t e r J.*, *Poczet*, s. 137.

Karol Franciszek Neander (1662-1693). Był „prawdziwym światłem Kościoła katolickiego na Śląsku, ozdobą Ojczyzny, ojcem ubogich, a w szczególności całego duchowieństwa śląskiego”. Działał nie tylko na polu religijnym za rządów aż czterech ordynariuszy, lecz również przysłużył się kulturze śląskiej, jako wielki humanista i mecenas. Urodził się 23 VII 1626 r. w Nysie jako syn senatora nyskiego Andrzeja Ferdynanda i Anny z Obergów. Nauki gimnazjalne pobierał w miejscowym Carolinum, a następnie studiował filozofię w Pradze, a teologię i prawo kanoniczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W Krakowie przyjął 16 IV 1650 r. święcenia kapłańskie. W 1646 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, w której później był archidiaconem. Otrzymał również scholastrię kapituły świętokrzyskiej we Wrocławiu. W l. 1654-1656 był oficjałem, wikariuszem generalnym i protonotariuszem apostolskim. Prekonizowany 26 VI 1662 r. na biskupa tytularnego Nikopolis, objął stanowisko sufragana wrocławskiego. W l. 1666-1667 odbył wizytację całego archidiecezjatu wrocławskiego oraz żeńskich domów zakonnych w Legnicy, Nowogrodźcu, Strzegomiu i Lubomierzu. W l. 1677-1679 przeprowadził wizytację prawie wszystkich parafii księstwa nyskiego i kilku innych. Brał udział w wyborach trzech kolejnych rządów diecezji, zdobywając nawet kilka głosów elektorów kapitulnych. Przez wiele lat sprawował funkcję namiestnika księstwa biskupiego oraz administratora diecezji. W pełnym zakresie wykonywał czynności pontyfikalne, a większość ówczesnego kleru śląskiego otrzymywała z jego rąk święcenia niższe i wyższe. Zmarł 5 II 1693 r. i został pochowany w krypcie pod kaplicą Najświętszego Sakramentu w nyskim kościele kolegiackim. W katedrze wrocławskiej krewni wzniesli mu pomnik w obecnej kaplicy pw. św. Wojciecha. W swoim testamencie zapisał księgozbiór liczący 2953 książek kolegium jezuickiemu we Wrocła-

wiu, a Bibliotece Kapitulnej przekazał kapitał w wysokości 1 tys. talarów na utrzymanie bibliotekarza. Bibliofilstwo było główną dziedziną jego zainteresowań intelektualnych. Miał nie tylko pasję kolekcjonera, lecz również wykazał dbałość o zewnętrzny wygląd swoich egzemplarzy. Książka pomagała mu w spełnianiu czynności duszpasterskich, zwłaszcza w nauczaniu prawd wiary oraz w administracji ogromnej diecezji nadodrzańskiej i bogatego księstwa nysko-otmuchowskiego. Mówiła o dalekich krajach i nieznanym ludziach, dając odprężenie umysłowe i rozrywkę. Krystalizowała jego poglądy polityczne. W okresie zarazy znajdował w niej radę, jak uniknąć choroby i dbać o zdrowie. Nawet uczyła uprawy ogrodu i przyrządzania ziół leczniczych. Po prostu była dla pracowitego biskupa źródłem wiedzy i przyjacielem. Bezspornie zdobył on palmę pierwszeństwa wśród bibliofilów duchownych w dobie dominacji katolicyzmu na ziemi śląskiej. Jego książki stały się załącznikiem późniejszej Biblioteki Uniwersyteckiej. Niestety do dzisiaj w zbiorach uniwersyteckich zachowało się tylko 579 dzieł w 432 woluminach. Inne egzemplarze uległy zniszczeniu podczas działań wojennych w 1945r. Natomiast w zbiorach kapitulnych zachowało się 21 pozycji. Całość można było odtworzyć na podstawie zachowanego inwentarza, noszącego tytuł: *Catalogus Librorum*.

Bibliogr.: Chwałewik E., *Exlibrisy*, s. 73-75; Cwiężek G., *Kapituła*, s. 110, 121; Jungnitz J., *Die Breslauer Weihbischöfe*, s. 159-181; Kastner K., *Archiv*, I, s. 285; Mandziuk J., *Biblia*, 518, 521-524; Tenże, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 220; Tenże, *Historia*, s. 128-129, 163-164; Tenże, *Karol Franciszek Neander – biskup sufragan wrocławski (1626-1693)*. CS 12: 1980, s. 167-190; Tenże, *Karol Franciszek Neander biskup sufragan wrocławski (1626-1693) i jego księgozbiór*. Warszawa 1984, mps [rozp. habilit.]; Tenże, *Książka*, s. 165-172, 174, 175, 177, 178, 180-182; Tenże, *Księgozbiór Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626-1693). Analiza zawartości*. W: *Misericordia et Veritas*. Red. J. Mandziuk, J. Pater. Wrocław 1986, s. 179-236; Tenże, *Prälaten*, s. 108-113; Tenże, *Stare druki*, s. 14-15; Tenże, *Śląskie*, s. 145, 156; Tenże, *Zainteresowania bibliofilskie Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626-1693)*. RB 28: 1984, z. 1-2, s. 107-151; Tenże, *Zainteresowania*, 140-148; Tenże, *Zbiory*, s. 54, 55, 57, 58, 60-63, 70, 73, 76-79; Marschall W., *Geschichte*, s. 90; Pater J., *Postacie*, s. 137; Samulski R., *Die Breslauer Wiehbischöfe zu ihrer Geschichte persönlichen Zusammensetzung und Bedeutung für kirchliche Leben in Schlesien bis 1945*. Stuttgart 1964; *Visitationsberichte*. Cz. 1. Archidiakoniat Breslau. Wyd. J. Jungnitz. Breslau 1902, s. 297-740; BUWr, *Catalogus Librorum* [K. F. Neandra], sygn. IV Fol. 283 b.

Jan Brunetti (1693-1703). Pochodził z rodziny włoskiej i wraz z bratem Janem Jakubem związał swoje życie z Kościołem śląskim. Urodził się w 1646 r. w miejscowości Massa jako syn Lazara i Clelii. Nauki gimnazjalne pobierał

we wrocławskim kolegium jezuickim, a studia odbył w Rzymie, Wiedniu i Krakowie, gdzie w 1670 r. uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. W 1669 r. na podstawie prowizji papieskiej został członkiem wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1698 r. jej kustoszem. Święcenia kapłańskie przyjął 23 XII 1673 r. z rąk biskupa Neandra i pracował jako radca duchowny. W l. 1676-1794 był rektorem Seminarium Duchownego we Wrocławiu. Na posiedzeniach konsystorza pełnił obowiązki wiceoficjała. W 1677 r. otrzymał kanonikat w Głogowie, w 1680 r. godność protonotariusza apostolskiego, a w 1684 r. kanonikat we wrocławskiej kapitule świętokrzyskiej. Prekonizowany w 1693 r. na biskupa tytularnego Lacedemonu, w końcu stycznia 1694 r. przyjął sakrę biskupią i rozpoczął 10-letnią działalność biskupa pomocniczego. W 1700 r. został namiestnikiem księstwa biskupiego i rezydował w Nysie. Zmarł 28 III 1703 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze świętojańskiej, gdzie spadkobiercy wystawili mu epitafium w kaplicy Najświętszego Sakramentu. Zgromadzone książki opatrzył gustownym ekslibrisem i przekazał je zbiorom kapitulnym. Do dzisiaj zachowały się tylko 4 dzieła z zakresu prawa i historii oraz *Opera omnia* Marcina Becanusa.

Bibliogr.: C h w a l e w i k E., *Exlibrisy*, s. 69-70; H o f f m a n n H., *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*. Breslau 1935, s. 230-231; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Weihbischofe*, s. 181-191; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 204; T e n ż e, *Historia*, s. 180-181, 162-163; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 58; T e n ż e, *Stare druki*, s. 14-15; M a r s c h a l l W., *Geschichte*, s. 98; P a t e r J., *Postacie*, s. 138.

3. Członkowie wrocławskiej kapituły katedralnej

Najwięcej śląskich bibliofilów w XVII stuleciu spotykamy w gronie wrocławskiej kapituły katedralnej. Odgrywała ona przez swoją bogatą i twórczą działalność ważną rolę w życiu Kościoła śląskiego, nieraz nawet owocniejszą, niż niektórzy ordynariusze wrocławscy. Prałaci (prepozyt, dziekan, archidiacon, scholastyk, kantor, kustosz i kanclerz) oraz kanonicy w ilości 22 osób, stanowili światlejszą część duchowieństwa śląskiego, posiadali wykształcenie uniwersyteckie, i wykazywali często wielkie zainteresowanie gromadzeniem książek, które w testamencie przekazywali zazwyczaj zbiorom kapitulnym. Książki, sprowadzane z wielkim nakładem pieniężnym z zagranicy, służyły im w pracy duszpasterskiej, przede wszystkim na ambonie, gdyż wielu z nich założyło na miano wybitnych kaznodziejów katedralnych. Sięgali też po zbiory ustaw prawnych, gdy ciążył na nich obowiązek administrowania ogromną diecezją. Z ich księgozbiorów korzystali także krewni i przyjaciele. Oczywiście byli też i tacy prałaci i kanonicy, którzy potrafili nie tylko żyć bez książek, ale nawet nie odczuwali potrzeby ich posiadania. Pokryła ich mgła zapomnienia i nikt ich nie wspomina. Natomiast miłośnicy książek, a cóż dopiero ich autorzy, po przeszło

300 latach otrzymują pewien pomnik w historiografii. W nawiasie zostaną podane lata przynależności danego duchownego do kapituły świętojańskiej.

Juliusz Cezar Wacker von Wackenfels (1595-1608). Urodził się w Konstancji jako syn biskupiego kanclerza i późniejszego radcy cesarskiego Jana Mateusza. Nie jest znana data jego urodzin. Studia odbył w Italii, lecz nie był germanikiem. W 1595 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc także kanonikiem w Ołomuńcu i w kolegiacie Św. Krzyża we Wrocławiu. Krótco przed śmiercią był administratorem biskupstwa śląskiego. Zmarł w 1608 r. Przekazany zbiorom kapitulnym księgozbiór liczył 218 woluminów i był przechowywany w osobnej szafie. Do dzisiaj zachowała się tylko 1 pozycja z zakresu źródeł prawa cywilnego.

Bibliogr.: L i n d e r T., *Johann Matthäus Wacker von Wackenfels*. ZGS 8: 1867, s. 319-351; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 204-205; T e n ż e, *Historia*, s. 163-164; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 60; T e n ż e, *Prälaten*, s. 113; T e n ż e, *Stare druki*, s. 16; U r b a n W., *Zarys dziejów*, s. 96, 98; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 557-558.

Bartłomiej Jerin (1590-1613). Urodził się Riedingen jako siostrzeniec biskupa wrocławskiego Andrzeja Jerina (właściwe nazwisko Mahler). Studia odbył w Rzymie w Collegium Germanicum, wieńcząc je doktoratem obojga praw. W Wieczym Mieście przyjął w 1589 r. święcenia kapłańskie. W 1590 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc jej kanclerzem, a od 1609 r. prepozytem. Ponadto był kanonikiem w Głogowie i Nysie, kustoszem wrocławskiej kapituły świętokrzyskiej i dziekanem kapituły w Opolu. Otrzymał godność protonotariusza apostolskiego. Zmarł 24 VII 1613 r. we Wrocławiu. Wiele książek otrzymał w spuściźnie po wuju biskupie Andrzeju. W testamencie własny księgozbiór przekazał cystersom lubińskim. Po pruskiej sekularyzacji klasztorów tylko 28 pozycji dostało się do zbiorów uniwersyteckich, a 3 zachowały się w zbiorach kapitulnych.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 63-65; M a l e c z y ń s k a K., *Szczątki księgozbiorów biskupa wrocławskiego Andrzeja Jerina i kanonika wrocławskiego Bartłomieja Jerina z XVI w. zachowanych w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. RB 37: 1993, z. 1, s. 187-191; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 205; T e n ż e, *Historia*, s. 82, 162, 164; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 61; T e n ż e, *Stare druki*, s. 16; V ö l k e l R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 135-136; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 314-316.

Piotr Kosłowski (1588-1617). Urodził się w 1563 r. w Adamowicach k. Raciborza. Nauki gimnazjalne pobierał w Nysie, a studia odbył w Pradze, Wiedniu i Rzymie, gdzie w 1593 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1588 r. został członkiem wrocławskiej kapituły katedralnej, mając również kanonię kolegiaty raci-

borskiej. W imieniu biskupa Andrzeja Jerina przedstawił w Rzymie jego relację „ad limina”. Zmarł 31 VIII 1617 r. Ze zgromadzonego księgozbioru przekazał w testamentem zbiorom kapitulnym 34 egzemplarze, z których do dzisiaj zachowały się 3 pozycje.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 37-40; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 205; T e n ż e, *Historia*, s. 82, 162, 164; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 61-62; T e n ż e, *Książka*, s. 181; U r b a n W., *Zarys dziejów*, s. 98; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 339-340.

Baltazar Neander (1595-1619). Urodził się w 1564 r. w Otmuchowie. Studia odbył w uczelni jezuickiej w Ołomuńcu i w Collegium Germanicum w Rzymie, przyjmując tam w 1593 r. święcenia kapłańskie. Po powrocie na Śląsk był kaznodzieją, kanonikiem i rektorem Seminarium Duchownego w Nysie. W 1595 r. otrzymał kanonię katedralną, będąc od 1601 r. archidiaconem wrocławskim. Dla wszystkich wizytatorów ułożył stosowną instrukcję wizytacyjną, obejmującą w formie pytań wszystkie sprawy będące przedmiotem wizytacji kanonicznych. We Wrocławiu pełnił obowiązki kaznodziei katedralnego. Zmarł 6 IX 1619 r. i został pochowany w podziemiach katedry wrocławskiej. Część zgromadzonych książek przekazał do zbiorów Biblioteki Parafialnej w Nysie. We wrocławskich zbiorach uniwersyteckich zachowało się 10 pozycji, w tym 7 inkunabułów z zakresu źródeł prawa cywilnego. W 1615 r. ofiarował Bibliotece Kapitulnej *Annales Ecclesiastici* Baroniusza i zbiór uchwał soborowych, które niestety zaginęły.

Bibliogr.: F l i e g e M., *Die Dombibliothek*, s. 40; H o f f m a n n H., *Die Geschichte*, s. 61, 226; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 48-51; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 205; T e n ż e, *Historia*, 79, 89, 91, 162; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, 52, 62; T e n ż e, *Książka*, s. 173; T e n ż e, *Nysa*, s. 86; V ö l k e l R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 164-165; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 401-402.

Sebastian Hartmann (1585-1621). Był konwertytą z luteranizmu. Urodził się 13 I 1561 r. w Królewcu. Nauki pobierał u jezuitów w Braniewie, a od 1581 r. studiował w Collegium Germanicum w Rzymie, uzyskując 29 VII 1586 r. doktorat z teologii w Perugii. W 1585 r. przyjął w Rzymie święcenia kapłańskie. W roku następnym przybył do Nysy i objął stanowisko rektora tamtejszego Seminarium Duchownego. W stolicy księstwa biskupiego zasłynął jako gorliwy kaznodzieja. W 1589 r. otrzymał kanonię kolegiaty nyskiej. Już w 1585 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1619 r. archidiaconem wrocławskim. Ponadto pełnił obowiązki kanclerza, wikariusza generalnego i oficjała. Zmarł 3 III 1621 we Wrocławiu i został pochowany w podziemiach katedry świętojańskiej. W Nysie do zbiorów seminaryjnych przekazał 8 dzieł z zakresu teologii praktycznej.

Bibliogr.: H o f f m a n n H., *Die Geschichte*, s. 54-57, 222-224; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 75-83; M a n d z i u k J., *Bibliothek*, s. 36-37; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 203; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 62-63; T e n ż e, *Nysa*, s. 86; T e n ż e, *Stare druki*, s. 14, 16; V ö l k e l R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 122-123; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 284-286.

Mikołaj Troilo (1598-1640). Urodził się we Wrocławiu w 1581 r.. Nie posiadamy danych na temat jego wykształcenia. Być może studiował w Italii, gdyż zachowały się 3 dzieła napisane w języku włoskim z jego księgozbioru. W 1598 r. otrzymał członkostwo we wrocławskiej kapitule katedralnej, będąc od 1605 r. jej dziekanem. Ponadto był scholastykiem we wrocławskiej kapitule świętokrzyskiej i w kapitule głogowskiej. Miał godność papieskiego prałata domowego i radcy cesarskiego. Pełnił też funkcję archidiacona legnickiego. Zmarł 3 XII 1640 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Z jego księgozbioru zachowało się 7 woluminów dzieł z zakresu historii, prawa, bibliistyki i teologii polemicznej. Książka służyła mu w jego działalności opozycyjnej przeciw rzekomym zakusom na wolność kapituły w elekcji biskupów.

Bibliogr.: Ć w i ę c z e k G., *Kapituła*, 106, 115; H o f f m a n n H., *Die Geschichte*, s. 70, 136; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 526-529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 206; T e n ż e, *Historia*, s. 163, 164; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 63; T e n ż e, *Stare druki*, s. 16; Z i m m e r m a n n G., *Das Breslauer Domkapitel*, s. 57-548.

Fryderyk Berghius (1607-1641). Urodził się ok. 1576 r. Studia odbył prawdopodobnie w Bolonii, wieńcząc je doktoratem z prawa kanonicznego na tamtejszym słynnym Uniwersytecie. W 1607 r. przyjął święcenia kapłańskie i na podstawie prowizji papieskiej wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej. Był współautorem pisma do biskupa Karola Habsburga w sprawie motywów złożenia przez kapitułę przysięgi królowi czeskiemu Fryderykowi. Opracował też w 1638 r. memoriał do cesarza Ferdynanda III, który dotyczył zniesienia przynależności Wrocławia do prowincji gnieźnieńskiej. Zmarł 3 XI 1641 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze świętojańskiej. Był wybitnym bibliotekarzem i archiwistą. W l. 1607-1615 opracował *Index librorum bibliothecae ecclesiae et capituli Wratislaviensis*. Natomiast w l. 1617-1619 uporządkował zbiory archiwalne, opracowując repertorium dokumentów, noszącą nazwę *Liber Berghianus*. Zgromadzony księgozbiór uratował przed inwazją wojsk szwedzkich w 1632 r. na Ostrów Tumski. Niektóre książki, zwłaszcza w języku greckim, ofiarował bibliotece przy kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu. W l. 1638-1641 przekazał osiedlającym się jezuitom 59 książek przede wszystkim z zakresu prawa i literatury politycznej. Do dziś zachowało

się z nich 19 pozycji we wrocławskich zbiorach uniwersyteckich i 10 w zbiorach kapitulnych.

Bibliogr.: F l i e g e l M., *Die Dombibliothek*, s. 25; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 206; T e n ż e, *Historia*, s. 162, 165, 173; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 63-64; T e n ż e, *Prälaten*, s. 113; T e n ż e, *Stare druki*, s. 16-17; *Repertorium dokumentów Fryderyka Berghiusa do historii diecezji wrocławskiej*. Wyd. i opr. W. U r b a n. ABMK 48: 1984, s. 5-131; U r b a n W., *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*. Roma 1970, s. IX-XI; T e n ż e, *Zarys dziejów*, s. 92-97.

Piotr Gebauer (1604-1646). Urodził się 8 IX 1575 r. w Głogowie jako syn Piotra i Doroty z d. Rudiger. Studia odbył w Ołomuńcu i w Rzymie, wieńcząc je doktoratem z filozofii i teologii. W Rzymie przyjął w kaplicy Collegium Germanicum w 1607 r. święcenia kapłańskie. W tym też czasie przedstawił Kurii Rzymskiej relację „ad limina” biskupa Jana VI Sitscha. Już w 1604 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1622 r. archidiaconem wrocławskim. Do 1629 r. przeprowadził wizytację swojego archidiaconatu mimo wielkich trudności związanych z wydarzeniami wojny 30-letniej. Swoje doświadczenia wizytacyjne ujął w instrukcji *Methodus*, ogłoszonej drukiem w 1630 r. Po raz wtóry przeprowadził wizytację archidiaconatu wrocławskiego w 1638 r.

W 1623 r. pełnił obowiązki administratora biskupstwa śląskiego. Był również kanonikiem kapituły głogowskiej i świętokrzyskiej we Wrocławiu. Zastąpił jako kaznodzieja katedralny. Zmarł 8 IX 1646 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze świętojańskiej. Wystawiony pomnik nagrobny ukazuje go jako kaznodzieję na ambonie katedralnej. Otrzymał miano „kolumny Kościoła śląskiego”. Zgromadzony księgozbiór przed śmiercią przekazał jezuitom i zbiorom kapitulnym. Do dziś zachowało się 52 woluminów dzieł z zakresu teologii, prawa, historii, filozofii i literatury humanistycznej.

Bibliogr.: Ć w i e c z e k G., *Kapituła*, s. 106, 113, 117-118, 120; J u n g n i t z J., *Archidiaconus Petrus Gebauer*. Breslau 1892; T e n ż e, *Die Breslauer Germaniker*, s. 101-104; T e n ż e, *Die Grabsteetten der Breslauer Bischöfe*. Breslau 1895, s. 27; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 527, 529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 206-207; T e n ż e, *Historia*, passim; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 64-66; T e n ż e, *Stare druki*, s. 17; T e n ż e, *Śląskie*, s. 151; T e n ż e, *Zbiory*, s. 62, 65, 79; M a r s c h a l l W., *Geschichte*, s. 80, 83, 84; U r b a n W., *Archidiacon Piotr Gebauer i jego biblioteka z XVII w.* CS 9: 1977, s. 61-73; VB, I, s. 35-50.

Jan Chryzostom Printz a Buchau (1640-1653). Był synem Karola, radcy i starosty dworu biskupiego w Otmuchowie oraz właścicielem wsi Pogorzała. Matka pochodziła z rodziny Gartzin von Rietza z Chróściny. Nauki gimnazjalne pobierał w jezuickim Carolinum w Nysie. W Wiedniu studiował filozofię, uzyskując 9 VII 1642 r. stopień doktora filozofii. W Rzymie odbył studia teolo-

giczne, wieńcząc je 27 III 1646 r. stopniem doktora teologii. W kaplicy Collegium Germanicum przyjął 6 I 1646 r. święcenia kapłańskie z rąk biskupa wiedeńskiego Filipa Fryderyka Breinera. Już w 1636 r. otrzymał kanonię kapituły głogowskiej. W 1640 r. wszedł do gremium wrocławskiej kapituły katedralnej. Zmarł 1 III 1653 r. we Wrocławiu. W testamencie przekazał zbiorom kapitulnym zasobny księgozbiór, liczący 798 tytułów dzieł, z których do dzisiaj zachowało się 3 rękopisy, 1 inkunabuł i 177 starodruków przede wszystkim z zakresu teologii, prawa, historii i literatury pięknej.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 152-153; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 526; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 207; T e n ż e, *Historia*, 162, 165; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 66-67; T e n ż e, *Książka*, s. 168, 174, 175, 179; T e n ż e, *Präläten*, s. 113; T e n ż e, *Stare druki*, s. 17; T e n ż e, *Śląskie*, s. 153, 156, 158; T e n ż e, *Zainteresowania*, s. 137-140, 142, 145; T e n ż e, *Zbiory*, s. 56, 59, 63, 64, 76; U r b a n W., *Jan Chryzostom Printz a Buchaw i jego biblioteka z XVII wieku*. RB 21: 1971, z. 1/2, s. 191-217; AAWr, *Testamentum originale Joannis Chrisostomi Printz a Buchau*, sygn. III A 7 t.

Jan Lohr (1611-1653). Urodził się w 1583 r. w Nysie w rodzinie mieszczańskiej. Nauki gimnazjalne pobierał w miejscowym gimnazjum parafialnym. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Ołomuńcu, Ingolstadium, Rzymie i Perugii, wieńcząc je doktoratem z filozofii i teologii. W 1607 r. w kaplicy Collegium Germanicum przyjął święcenia kapłańskie. Po powrocie na Śląsk został kapłanem biskupa Karola Habsburga. W l. 1611-1620 był proboszczem parafii św. Jakuba w Nysie. W 1611 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1638 r. jej kustoszem, a od 1641 r. dziekanem. Pełnił też obowiązki kaznodziei katedralnego. Ponadto był kanonikiem wrocławskiej kolegiaty świętokrzyskiej i dziekanem kolegiaty nyskiej. Jako protonotariusz apostolski pełnił obowiązki administratora diecezji oraz oficjała i wikariusza generalnego. Był też radcą cesarza Ferdynanda III, od którego w 1638 r. otrzymał nobilitację. Zmarł 20 VII 1653 r. w Nysie. Zgromadzony księgozbiór przepisał testamentalnie wrocławskim jezuitom. Z zachowanych 28 egzemplarzy można wnioskować, że zainteresowania jego skupiały się wokół zagadnień teologicznych i medycznych.

Bibliogr.: Ć w i ę c z e k G., *Kapituła*, s. 106, 107, 120; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 118-122; K a s t n e r K., *Archiv*, I, s. 7-9; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 527-529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 208-209; T e n ż e, *Historia*, s. 85, 162, 165; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 69; T e n ż e, *Stare druki*, s. 17; V ö l k e l R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 155-157.

Jerzy Wawrzyniec Budaeus a Lohr (1636-1653). Urodził się w 1610 r. w Nysie jako syn Melchiora i Ewy. Był bratankiem dziekana katedralnego Jana a Lohr. Nauki gimnazjalne pobierał w jezuickim Carolinum, filozofię

studiował w Pradze, a teologię w Rzymie, zdobywając doktorat z filozofii i teologii. W 1633 r. w Ołomuńcu przyjął święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego sufragana Filipa Fryderyka Breinera. W 1636 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, zostając w 1653 r. jej kustoszem. Ponadto był kanonikiem kolegiaty nyskiej, opolskiej, raciborskiej i świętokrzyskiej we Wrocławiu. W 1650 r. przedstawił w Rzymie relację „ad limina” biskupa Karola Ferdynanda Wazy. Pełnił obowiązki oficjała i wikariusza generalnego oraz był egzaminatorem prosynodalnym. Podczas obrad synodu nyskiego w 1653 r. był jego promotorem. Zmarł 30 VII 1653 r. na atak apopleksji. Zebrał bogaty księgozbiór i polecił sporządzić jego inwentarz, w którym zarejestrowano 675 tytułów dzieł. Całość własnego zbioru przekazał Bibliotece Kapitulnej, stając się jednym z największych jej donatorów. Do dziś zachowały się w niej 404 egzemplarze, w tym 1 rękopis i 13 inkunabułów. Ponadto we wrocławskich zbiorach uniwersyteckich odnaleziono 2 egzemplarze z jego notą proveniencyjną. Książki ozdabiał drzeworytowym ekslibrisem herbowym. Na stronicach wielu jego dzieł można spotkać rozliczne „vestigia lecturae”.

Bibliogr.: Chwałewik E., *Exlibrisy*, s. 71; Ćwiczek G., *Kapituła*, s. 109; Jungnitz J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 149-151; Mandziuk J., *Biblia*, s. 525-526, 529; Tenże, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 207-208; Tenże, *Historia*, 77, 83, 162, 163; Tenże, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 67-68; Tenże, *Książka*, s. 166, 168-170, 172, 174-180, Tenże, *Präläten*, s. 113; Tenże, *Stare druki*, s. 17; Tenże, *Zainteresowania*, s. 138, 141, 143-145, 147; Tenże, *Zbiory*, s. 55, 56, 64, 65, 76; Urbán W., *Księgozbiór kanonika Jerzego W. a Lohr z 1653 roku*. ABMK 43: 1981, s. 7-96; Völkler R., *Die persönliche Zusammensetzung*, s. 99-100.

Filip Jakub Jerin (1643-1663). Pochodził z rodziny wielce zasłużonej dla katolicyzmu śląskiego. We wrocławskiej kapitule katedralnej w 1643 r. został kustoszem, a w 1653 r. dziekanem. Ponadto był scholastykiem wrocławskiej kapituły świętokrzyskiej, kanonikiem głogowskim, archidiaconem legnickim. Pełnił obowiązki administratora biskupstwa. Zachowały się akta dokonanej przez niego wizytacji archidiaconatu legnickiego, mocno sprostamentyzowanego. Zmarł 23 II 1663 r. we Wrocławiu. Swoją niewielką księgozbiór przekazał zbiorom kapitulnym. Zachowało się z niego 6 pozycji, w tym 2 inkunabuły, natomiast w zbiorach uniwersyteckich znaleziono 5 egzemplarzy dzieł z jego zapiską proveniencyjną.

Bibliogr.: Ćwiczek G., *Kapituła*, s. 106, 107, 112; Mandziuk J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 209; Tenże, *Historia*, 79, 162; Tenże, *Karol Franciszek Neander*, 52, 70; Tenże, *Stare druki*, s. 18.

Jan Leuderode (1637-1665). Pochodził z Hesji, gdzie urodził się w 1592 r. w rodzinie protestanckiej w miejscowości Kirchain jako syn Henryka i Małgo-

rzaty z d. Weithausen. Podczas studiów w Kolonii przeszedł na katolicyzm. Podobnie uczynił jego brat Dawid. Studia prawnicze odbył we Fryburgu Bodeńskim, uzyskując licencjat. W 1619 r. otrzymał święcenia diakonatu; święceń kapłańskich nie posiadał. W 1637 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1653 r. jej kustoszem. Ponadto był scholastykiem w Głogowie, prepozytem w Opolu i kustoszem wrocławskiej kolegiaty świętokrzyskiej. Posiadał godność protonotariusza apostolskiego. Pełnił funkcję komisarza biskupiego przy redukcji kościołów po pokoju westfalskim. W 1652 r. wziął udział w wizytacji archidiaconatu wrocławskiego przy boku archidiacona Sebastiana Rostocka. Zmarł 6 X 1665 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze świętojańskiej. Bogaty księgozbiór przekazał w testamencie Bibliotece Kapitulnej, będąc jej „szczodrym pomnożycielem”. Do dziś zachowało się 356 woluminów dzieł przede wszystkim z zakresu prawa, historii i teologii. Książki polecił zaopatrzyć w miedziorytowy ekslibris rodowy. Wiele egzemplarzy otrzymało oprawę z deski i skóry z bogatym ornamentem.

Bibliogr.: C h w a l e w i k E., *Exlibrisy*, s. 72-73; C w i ę c z e k G., *Kapituła*, s. 107; T e n ę z e, *Królewicz Karol Ferdynand Waza jako biskup wrocławski*. Warszawa 1973, s. 157, 165; H o f f m a n n H., *Der Dom zu Breslau*. Breslau 1934, s. 78; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 524; T e n ę z e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 209-210; T e n ę z e, *Historia*, s. 80, 162, 165; T e n ę z e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 70-71; T e n ę z e, *Prälaten*, s. 113-114; T e n ę z e, *Stare druki*, s. 118; T e n ę z e, *Śląskie*, s. 150, 156; T e n ę z e, *Zainteresowania*, s. 149; T e n ę z e, *Zbiory*, s. 63-64; M ü l l e r A., *Der Hesse Johannes Leuderode (1592-1665) als Domherr in Breslau und Stiftherr in Schlesien*. ASKG 35: 1977, s. 103-114; U r b a n W., *Jan Leuderode i jego księgozbiór z XVII wieku*. Wrocław 1981.

Ignacy Ferdynand Richter von Hartenberg (1653-1667). Urodził się w Gnitym Potoku jako syn Daniela Piotra i Urszuli z d. Honning. Nauki gimnazjalne pobierał w kolegium jezuickim w Ołomuńcu i w nyskim Carolinum. Studia filozoficzne odbył w Pradze, a teologiczne w Rzymie, wieńcząc je doktoratem teologii. W Rzymie przyjął 28 VII 1652 r. święcenia kapłańskie. Już w czasie studiów wykazał zamiłowanie do książek, nabywając nie tylko druki z oficyn włoskich, lecz również spisując wykłady. W 1653 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1663 r. jej dziekanem. W 1660 r. został protonotariuszem apostolskim, a w 1661 r. wikariuszem generalnym i oficjałem. Czterokrotnie pełnił obowiązki administratora diecezji śląskiej. Zmarł 11 XI 1667 r. we Wrocławiu i został pochowany w katedrze świętojańskiej. W testamencie zapisał 2 tys. talarów na stypendia dla studentów filozofii lub prawa. Do skarbcza katedralnego przekazał kielich barokowy. Z jego księgozbioru, przekazanego Bibliotece Kapitulnej, zachowało się 365 dzieł, w tym 7 rękopisów i 11 inkunabułów. Interesowała go szczególnie literatura juredyczna, teologiczna, historyczna i filozoficzna oraz rozczytywał się w poezji.

Bibliogr.: F u l c z y ń s k a B., *Księgozbiór Ignacego Ferdynanda Richtera von Hartenberg (1628-1667), dziekana wrocławskiej kapituły katedralnej*. Wrocław 1992, mps [rozpr. magist.]; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 163-166; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 526, 529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 210; T e n ż e, *Historia*, s. 162, 166; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 72-73; T e n ż e, *Stare druki*, s. 18; T e n ż e, *Śląskie*, s. 157; T e n ż e, *Zainteresowania bibliofilskie Ignacego Ferdynanda Richtera von Hirtenberg (1628-1667), dziekana wrocławskiej kapituły katedralnej*. W: *Księga Pamiątkowa ku czci Prof. Dr hab. Kazimierzy Maleczyńskiej*. [w druku]; T e n ż e, *Zainteresowania*, s. 140, 144.

Gotard Franciszek Schaffgotsch (1647-1668). Pochodził ze śląskiego rodu możnowładczego. Urodził się 7 VII 1629 r. w Kamieniu w rodzinie protestanckiej. W 1639 r. przeszedł na katolicyzm i obrał stan duchowny. Nauki gimnazjalne pobierał w kolegiach jezuickich w Ołomuńcu i Toruniu, a studia teologiczne odbył w Rzymie, będąc germanikiem. Świecenia kapłańskie przyjął w 1653 r. we Wrocławiu. W 1647 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1652 r. jej kantorem, a od 1661 r. prepozytem. Zmarł 4 V 1668 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Bogaty księgozbiór przekazał zbiorom kapitulnym, zaznaczając w testamencie, by nie rozpraszano jego książek. Stąd do dziś zachowało się 675 woluminów dzieł z zakresu historii, geografii, genealogii, literatury klasycznej, humanistycznej i narodowościowej, nauk matematyczno-przyrodniczych, architektury i dopiero na końcu z teologii, filozofii i prawa.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 157-162; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525-527, 529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 210-211; T e n ż e, *Historia*, s. 163, 164; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 73-75; T e n ż e, *Książka*, s. 179; T e n ż e, *Prälaten*, s. 114-115; T e n ż e, *Stare druki*, s. 18; T e n ż e, *Zainteresowania*, s. 140, 142, 148; T e n ż e, *Zbiory*, s. 66; U r b a n W., *Gotard Franciszek Schaffgotsch prepozyt kapituły wrocławskiej jako bibliofil XVII wieku*. CS 13: 1981, s. 41-152. AAWr, *Testamentum originale Gothardi Francisci a Schaffgotsch cathedralis ecclesiae praepositi*, sygn. III A 3 v.

Maciej Jan Stephetius (1647-1668). Urodził się 2 II 1616 r. w Kolnicy k. Grodkowa. Studia odbył w Rzymie, wieńcząc je doktoratem z filozofii, teologii i obojga praw. W 1640 r. przyjął w Nysie święcenia kapłańskie z rąk biskupa Liescha ab Hornau. W 1647 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej. Ponadto był kanonikiem wrocławskiej kolegiaty świętokrzyskiej i scholastykiem w Königsgrätzu. Mając godność protonotariusza apostolskiego, pełnił funkcję oficjała i wikariusza generalnego, rektora Seminarium Duchownego w l. 1658-1668 oraz kaznodziei katedralnego. Podczas obrad synodu nyskiego w 1653 r. był jego sekretarzem i kaznodzieją synodalnym. Ponadto był proboszczem w parafii Czerńczyce k. Trzebnicy i w Świętej Katarzynie. Zmarł 15

VII 1668 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Zgromadzony księgozbiór zapisał w testamencie Bibliotece Kapitulnej. Do dziś zachowały się w jej zbiorach zachowało się 20 dzieł z zakresu teologii i prawa. Książka służyła mu przede wszystkim w gorliwej pracy na ambonie katedralnej i w wychowaniu kleryków.

Bibliogr.: H o f f m a n n H., *Die Geschichte*, s. 79, 229; K a s t n e r A., *Beiträge zur Geschichte der Domprediger der Cathedrale zu Breslau seit 1523*. SKB 23: 1857, nr 51, s. 637-638; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 526; T e n Ź e, *Duchowni bibliofile*, 201, 211-212; T e n Ź e, *Historia*, 77, 85, 94, 163, 166; T e n Ź e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 75-76; T e n Ź e, *Stare druki*, s. 18; T e n Ź e, *Śląskie*, s. 148, 156; T e n Ź e, *Zainteresowania*, s. 139, 149; T e n Ź e, *Zbiory*, s. 64-65; U r b a n W., *Szkice*, s. 150-162.

Gotfryd Karol Gebell (1654-1671). Pochodził z Wrocławia. W l. 1647-1649 odbył studia w Uniwersytecie Wiedeńskim, zdobywając bakalaureat z teologii i doktorat z filozofii. W 1654 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc też kanonikiem tamtejszej kolegiaty świętokrzyskiej. Zmarł 16 X 1671 r. we Wrocławiu. Z inwentarza, sporządzonego przez wykonawców jego testamentu, wynika, że zgromadził 90 książek, które przekazał zbiorom kapitulnym. Do dziś zachowały się tylko 3 egzemplarze.

Bibliogr.: Ć w i ę c z e k G., *Kapituła*, s. 112; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Dombibliothek*, s. 199; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 212; T e n Ź e, *Historia*, s. 162, 166; T e n Ź e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 77; T e n Ź e, *Książka*, s. 172, 177; T e n Ź e, *Zainteresowania*, s. 141; T e n Ź e, *Zbiory*, s. 55, 79; AAWr, *Acta Capituli*. 1650-1658, sygn. III b 13, s. 899-894; T a m Ź e, *Executio testamenti [...] Godefridi Caroli Gebel*, sygn. III A 3 w; T a m Ź e, *Lber receptio-num V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 179-180.

Ignacy Leopold Lassel a Climann (1655-1676). Urodził się 31 VII 1626 r. w Głogowie jako syn Augustyna i Anny z d. Dreyritner. Nauki gimnazjalne pobierał w nyskim Carolinum. Studia odbył w Rzymie w l. 1650-1655, wieńcząc je doktoratem z filozofii i teologii. W bazylice na Lateranie 20 IX 1653 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Aleksandra Argolusa z Veroli. W 1655 r. otrzymał kononię wrocławskiej kapituły katedralnej. W l. 1655-1663 był proboszczem w Kamiennej Górze i archiprezbiterem kamioniogórskim. W 1663 r. przybył do Wrocławia, gdzie został też kanonikiem kapituły świętokrzyskiej. Jako archidiacon legnicki przeprowadził w 1668 r. wizytację kanoniczną. Miał godność protonotariusza apostolskiego. We Wrocławiu pełnił obowiązki kaznodziei katedralnego, wygłaszając m.in. kazanie w czasie pogrzebu biskupa Rostocka. Ponadto był rektorem Seminarium Duchownego, oficjałem i wikariuszem generalnym. Zmarł 22 VIII 1676 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Swój księgozbiór przekazał testamentalnie zbiorom kapitulnym.

Zachowało się z niego 37 egzemplarzy, w tym 1 rękopis i 2 inkunabuły. Pod względem zawartości treściowej była to przede wszystkim literatura kaznodziejska w postaci kazań adwentowych, pasyjnych, żałobnych i niedzielnych.

Bibliogr.: Hoffmann H., *Die Geschichte*, s. 79, 124, 229-230; Jungnitz J., *Die Breslauer Germaniker*; s. 166-170; Mandziuk J., *Biblia*, s. 526, 527, 529; Tenże, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 212-213; Tenże, *Historia*, s. 80, 85, 94, 125, 162, 166; Tenże, *Karol Franciszek Neander*; s. 52, 77-78; Tenże, *Stare druki*, s. 18-19; Tenże, *Śląskie*, s. 148, 152, 154, 155, 158; Tenże, *Zbiory*, s. 59, 66, 76-77; Urbán W., *Szkice*, s. 178-189; VB, IV, s. 38-66; AAWr, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, s. 189-190.

Kasper Henryk Oberg (1643-1679). Urodził się 21 X 1620 r. Poprzez związki rodzinne był ściśle związany z rodziną Neandrów, mieszkającą w nyskim księstwie biskupim. Studia odbył w Uniwersytecie Wiedeńskim. W 1643 r. został kanonikiem wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc też dziekanem tamtejszej kapituły świętokrzyskiej. Był dziedzicem w Małkowicach, Kałkowie, Wiszni Małej, Brzezynie i Damniku. Zmarł 27 III 1679 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej, gdzie wystawiono mu popiersie z białego marmuru, wykonane przez mistrzów włoskich. Z przekazanego zbiorom kapitulnym księgozbioru zachowało się 63 dzieł wybitnych autorów z zakresu literatury kanonicznej i teologicznej.

Bibliogr.: Mandziuk J., *Biblia*, s. 525; Tenże, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 213; Tenże, *Historia*, s. 128, 163, 197; Tenże, *Karol Franciszek Neander*; s. 52, 78-79; Tenże, *Śląskie*, s. 155, 156; Tenże, *Zainteresowania*, s. 137; Urbán W., *Szkice*, s. 162-178. AAWr, *Iura [...] Clarissimi ac Doctissimi Domini Caspari Henrici ab Oberg in Wiese et Kleinbriesen super obtento in cathedrali canonicatu [...]*, sygn. III a 11, s. 80-81.

Piotr Schurff (1669-1683). Przybył na Śląsk z archidiecezji kolońskiej. W l. 1666-1669 odbył studia w Rzymie, uzyskując doktorat obojga praw. W 1669 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej. Był też kanonikiem tamtejszej kapituły świętokrzyskiej. Posiadał godność protonotariusza apostolskiego. Zmarł 6 IX 1683 r. we Wrocławiu. Nie był wielkim kolekcjonerem książek, gdyż w sporządzonym inwentarzu zapisano tylko 58 pozycji. W zbiorach kapitulnych zachowało się 10 egzemplarzy dzieł z zakresu historii i prawa.

Bibliogr.: Mandziuk J.: *Duchowni bibliofile*, s. 201, 213; Tenże, *Historia*, s. 163; Tenże, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 79-80; AAWr, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 348-358; Tamże, *Inventarium et taxa pie defuncti (1683 X 6) Petri Schurff [...]*, sygn. III A 3 b.

Franciszek Stanisław Baucke von Rostock (1665-1684). Urodził się 2 X 1637 r. w Mirsku jako syn Mikołaja i Katarzyny z d. Indiger. Przez drugą żo-

nę ojca Urszulę był spokrewniony z biskupem Sebastianem Rostockiem. Nauki gimnazjalne pobierał w nyskim Carolinum. Filozofię studiował u jezuitów we Wrocławiu, a teologię w Rzymie, przyjmując tam jako germanik w 1660 r. święcenia kapłańskie. Już w 1659 r. został proboszczem parafii pw. św. Mikołaja we Wrocławiu. W 1665 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1682 r. jej kantorem. Był też protonotariuszem apostolskim i pełnił obowiązki kaznodziei katedralnego. Brał udział w wizytacji diecezji wrocławskiej w 1677 r. Zmarł 31 III 1684 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej, gdzie wystawiono mu pomnik nagrobny z jego herbem rodzowym. W zachowanym zapisie testamentalnym uwidoczniło 428 dzieł o tematyce teologicznej i prawniczej. Niestety do naszych czasów nie zachowała się żadna pozycja z jego zbioru.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 174-176; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 213; T e n ż e, *Historia*, s. 85, 166; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 80; AAWr, *Ultima dispositio Francisci Stanislai Baucke [...]*, sygn. III A 3 c.

Franciszek Jan Welczek (1646-1686). Urodził się w 1625 r. w śląskiej rodzinie szlacheckiej jako syn kanclerza księstwa opolsko-raciborskiego Jana i Anny Marianny z d. Bujakowska. Nauki gimnazjalne pobierał w kolegium jezuickim w Olomuńcu, filozofię studiował w Pradze, zdobywając w 1644 r. bakalaureat, a teologię w Collegium Germanicum w Rzymie, przyjmując tam 18 IX 1649 r. święcenia kapłańskie. W Rzymie uzyskał doktorat z filozofii i teologii. W 1650 r. opuścił Wieczne Miasto jako protonotariusz apostolski. W 1646 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, zostając w roku następnym jej kanclerzem. Ponadto był dziekanem kapituły raciborskiej, archidiakonem opolskim, kanonikiem wrocławskiej kapituły świętokrzyskiej i proboszczem w Leśnicy. Był najbliższym współpracownikiem biskupa Karola Ferdynanda Wazy. Uczestniczył w pracach synodu nyskiego w 1653 r. i brał czynny udział w akcji redukcji kościołów w księstwie opolsko-raciborskim. Jako archidiakon opolski przeprowadził wizytację swojego archidiakonatu, lecz nie zachowały się jego sprawozdania wizytacyjne. W 1665 r. witał w imieniu kapituły nowego biskupa Franciszka Ludwika w Nysie. Zmarł 21 III 1686 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Zgromadzony księgozbiór przekazał w testamentie jezuitom wrocławskim. We wrocławskich zbiorach uniwersyteckich zachowało się 9 egzemplarzy dzieł z zakresu teologii i prawa z jego notą proweniencyjną.

Bibliogr.: Ć w i ę c z e k, *Kapituła*, s. 108, 110-111; T e n ż e, *Królewicz Karol Ferdynand Waza jako biskup wrocławski*. Warszawa 1973, passim; J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 153-157; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 202, 214; T e n ż e, *Historia*, s. 80, 163; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 80-81; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19.

Jan Krzysztof Sannig (1664-1687). Urodził się 13 II 1641 r. w Nysie jako syn Jana i Rosiny z d. Schlegelin. Nauki gimnazjalne pobierał w miejscowym Carolinum, w Pradze studiował filozofię i prawo, a teologię w Collegium Germanicum. W Rzymie uzyskał doktorat z filozofii i teologii. Świecenia kapłańskie przyjął 19 IX 1665 r. w bazylice św. Jana na Lateranie. Na podstawie prowizji papieża Aleksandra VII otrzymał w 1664 r. kanonię katedralną we Wrocławiu. Był też kanonikiem nyskim i opolskim. Zmarł 9 XI 1687 r. i został pochowany w kaplicy Mariackiej w katedrze wrocławskiej. Po jego śmierci sporządzono inwentarz, w którym wymieniono 293 dzieła, przekazanych do zbiorów kapitulnych, z których do dziś zachowało się 74 pozycje, w tym 1 inkunabuł. Dotyczą one przede wszystkim teologii od bibliistyki do ascetyki, ze szczególnym uwzględnieniem literatury kaznodziejskiej. Niektóre egzemplarze posiadają ekslibris.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*; s. 183-185; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 526, 528, 529; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 214; T e n ż e, *Historia*, s. 163, 166; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 81; T e n ż e, *Książka*, s. 167, 168, 170-172, 175, 177, 181; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19; T e n ż e, *Zbiory*, s. 55, 71; U r b a n W., *Szkice*, s. 197-213; AAWr, *Inventarium et taxa super relictis pie defuncto Joannis Christophori Sannigs*, sygn. III A 3 d.

Krzysztof Karol Heymann (1670-1688). W l. 1665-1668 odbył studia w Akademii Krakowskiej, wiążąc je doktoratem z prawa. W 1688 r. w Krakowie przyjął święcenia kapłańskie. W 1670 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc również kanonikiem kapituły opolskiej. Zmarł w 1688 r. Zgromadzony księgozbiór przekazał wrocławskim zbiorom kapitulnym wraz z rękopisem, zawierającym wykłady prof. A. Grabianowskiego z prawa cywilnego, które spisywał w 1666 r. w Akademii Krakowskiej. Do naszych czasów zachowało się 36 egzemplarzy z zakresu prawa i historii.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, s. 214-215; T e n ż e, *Historia*, s. 162, 167; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*; s. 52, 82-83; T e n ż e, *Książka*, s. 181; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19; AAWr, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 359-373.

Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch (1671-1688). Urodził się w 1629 r. w Nysie jako syn biskupiego urzędnika zbożowego Kaspra i Marii Magdaleny z d. Heckel. Nauki gimnazjalne pobierał w rodzinnym Carolinum. Studia odbył w l. 1650-1653 w Pradze, Wiedniu i Rzymie, wiążąc je doktoratem z filozofii i teologii. Jako germanik przyjął 29 III 1653 r. święcenia kapłańskie. Po powrocie na Śląsk pracował w charakterze kapelana w Nysie, a następnie był proboszczem kolejno w Sidzinie, Jaworze i Nysie. Posiadał godność protonotariusza apostolskiego. W 1671 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc kanonikiem w Nysie i Opolu. Zmarł 21 VI 1688 r. i został pochowany w katedrze wrocławskiej. Z przekazanego Bibliotece Kapitulnej we

Wrocławiu księgozbioru zachowało się 118 pozycji, w tym 1 inkunabuł. Książka służyła mu w pracy duszpasterskiej, zwłaszcza na ambonie. Niektóre egzemplarze zostały zaopatrzone w ekslibris i posiadają cenę nabywczą.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 170-171; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 525, 528; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 215; T e n ż e, *Historia*, s. 162, 167; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 83-84; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19; T e n ż e, *Zainteresowania*, s. 144; T e n ż e, *Zbiory*, s. 59, 62, 70-76; U r b a n W., *Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch i jego księgozbiór*. CS 8: 1976, s. 55-71.

Wacław Absalom Paczyński (1661-1690). Urodził się 14 XII 1636 r. Studia odbył w Uniwersytecie Wiedeńskim w l. 1660-1662. Święcenia kapłańskie przyjął w 1668 r. we Wrocławiu. W 1661 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1668 r. jej prepozytem. Ponadto był kanonikiem w Ołomuńcu i Głogowie. Zmarł w 1690 r. Z przekazanego wrocławskim zbiorom kapitulnym księgozbioru zachowało się 24 egzemplarze dzieł dotyczących zwłaszcza tematyki polityczno-historycznej.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 215; T e n ż e, *Historia*, s. 163, 166; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 84-85; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19; AAWr, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 225-227; T a m ż e, *Liber receptionum Capituli Ecclesiae Collegatae Glogoviensis maioris*, sygn. IV b 4, k. 83-89.

Jan Henryk Heymann von Rosenthal (1653-1691). W l. 1654-1656 odbył studia w Krakowie i Wiedniu. W 1652 r. przyjął święcenia kapłańskie w Nysie. W 1653 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc od 1668 r. jej prałatem-kustoszem. Był też kanonikiem kolegiaty nyskiej. W 1672 r. w imieniu kardynała Fryderyka wziął biskupstwo wrocławskie w posiadanie i był jego administratorem. W 1674 r. został pozbawiony urzędów ze względu na swój wicherzycielski charakter. Zmarł w 1691 r. Przekazany wrocławskim zbiorom kapitulnym księgozbiór liczył według sporządzonego inwentarza tylko 22 tytuły książek o tematyce prawnej i teologicznej. Do dziś zachowała się 1 pozycja z jego notą proweniencyjną.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 215-216; T e n ż e, *Historia*, s. 125, 162; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 85; AAWr, *Inventarium super relictam substantiam pie defuncti Johannis Henrici Heymann a Rosenthal [...]*, sygn. III A 3 e; T a m ż e, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 154v-156, 212-217, 265v-166; T a m ż e, *Liber receptionum Colleg. Stift Neisse*, sygn. IV d 1, k. 498-513.

Franciszek Jan von Fluske (1688-1691). Urodził się w 1646 r. we Wrocławiu jako syn Jana Franciszka i Heleny z d. Reishold. Nauki gimnazjalne pobierał w mieście rodzinnym. Studia teologiczne odbył w Rzymie jako germanik, zdo-

bywając doktorat z teologii. W 1669 r. we Wrocławiu przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Karola Franciszka Neandra. W 1671 r. został proboszczem w Cerekwicy. Do grona wrocławskiej kapituły katedralnej wszedł w 1688 r., będąc jednocześnie proboszczem parafii św. Mikołaja we Wrocławiu. Ponadto był prałatem-kantorem w kolegiacie raciborskiej. Zmarł 20 XI 1691 r. Z zachowanego inwentarza wynika, że był on posiadaczem 92 księzek z zakresu literatury teologicznej i prawniczej, które przekazał wrocławskim zbiorom kapitulnym. Niestety nie zachowały się one do naszych czasów.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 190-191; M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 2021 206; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 85-86; AAWr, *Inventarium haereditatis Francisci Johannis a Flusckhe cathedralis ecclesiae Wratislaviensis canonici*, sygn. III A 3 f.

Henryk Józef Hugo (1686-1702). Pochodził z diecezji monasterskiej w Westfalii. Studia odbył w Wiedniu i Krakowie, gdzie w 1685 r. uzyskał doktorat z prawa. W 1680 r. przyjął w Nysie święcenia kapłańskie. W 1686 r. otrzymał głos i miejsce we wrocławskiej kapitule katedralnej. Ponadto był kanonikiem w kapitule nyskiej. Zmarł w 1702 r. w Rzymie. Zgromadził niewielką biblioteczkę, którą w testamencie przekazał wrocławskim zbiorom kapitulnym. Najwięcej księzek dotyczyło historii, a do naszych czasów zachowało się kilka pozycji z zakresu medycyny.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 216; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 86; T e n ż e, *Księżka*, s. 173; AAWr, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Wratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 591v-592, 601-613; T a m ż e, *Liber receptionum Colleg. Stift Neisse*, sygn. IV d 1, k. 639-648.

Erazm Antoni Reitlinger (1673-1707). Urodził się 28 I 1645 r. w Überlingen nad Jeziorem Bodeńskim. Studia odbył we Fryburgu Br. i w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. W 1673 r. wszedł do grona wrocławskiej kapituły katedralnej, będąc już kanonikiem nyskim. Ponadto był prałatem-kustoszem wrocławskiej kapituły świętokrzyskiej. W 1681 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Karola Franciszka Neandra. W tym też roku został kanonikiem głogowskim. W l. 1690-1691 odbył wizytację kanoniczną kilku parafii w archidiaconacie wrocławskim. W 1694 r. został rektorem Seminarium Duchownego we Wrocławiu, otrzymując od ordynariusza specjalną instrukcję dotyczącą wychowania kleryków. Pełnił też obowiązki oficjała i wikariusza generalnego. Zmarł w 1707 r. i został pochowany w kaplicy Św. Krzyża katedry świętojańskiej, gdzie wystawiono mu epitafium z herbem i portretem. Bibliotekę, liczącą według sporządzonego inwentarza 1114 woluminów, przekazał w testamencie wrocławskim zbiorom kapitulnym. Zachowało się 114 egzemplarzy, w tym 2 inkunabuły z jego notą proveniencyjną.

Bibliogr.: Hoffmann H., *Die Geschichte*, s. 79-81, 84, 231; Mandziuk J., *Biblia*, s. 525, 526; Tenże, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 216-217; Tenże, *Historia*, s. 94, 162, 167; Tenże, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 86-87; Tenże, *Książka*, s. 169, 170, 174, 177, 178; Tenże, *Księgozbiór Antoniego Erazma Reitlingera (1645-1707), kanonika wrocławskiej kapituły katedralnej*. SChr 9: 2002, nr 2, s. 185-204; Tenże, *Prälaten*, s. 115; Tenże, *Stare druki*, s. 19; Tenże, *Zbiory*, s. 58; Polańska M., *Antoni Erazm Reitlinger, kanonik wrocławskiej kapituły katedralnej (1645-1707) i jego księgozbiór*. Wrocław 1990, mps [rozpr. magist.]; AAWr, *Liber receptionum Capituli Ecclesiae Glogoviensis maioris*, sygn. IV b 4, k. 365-383; Tamże, *Liber receptionum Colleg. Stift Neisse*, sygn. IV d 1, k. 614-623; Tamże, *Liber receptionum V. Capituli S. Joannis Vratislaviensis*, sygn. III a 11, k. 459-469, 494.

4. Przedstawiciele duchowieństwa parafialnego

Książka zawsze była w ręku kleru parafialnego, gdyż służyła w sprawowaniu liturgii i w pracy duszpasterskiej na ambonie i w konfesjonale, a także w kancelarii. Niektórzy z grona duszpasterzy śląskich XVII stulecia zdobyli miano bibliofilów, ponieważ zgromadzili większą ilość książek, przekazując je różnym instytucjom kościelnym. Wiele z tych egzemplarzy można znaleźć we wrocławskich zbiorach uniwersyteckich, inne zalegają półki w pomieszczeniach kancelaryjnych lub znajdują się na strychach plebani śląskich. Wśród miłośników książek byli proboszczowie i wikariusze. W niniejszym opracowaniu podano tylko kilka przykładów takich kapłanów – twórców kultury śląskiej.

Jan Feliks Ambroży Pedewitz (+1705). Urodził się 14 XII 1654 r. w Głogowie jako syn tamtejszego rektora szkoły kolegiackiej Jana Feliksa i Katarzyny z d. Schneider. Jego ród wywodził się ze starej szlachty, mającej majątek rodowy na Mazowszu w okolicach Warszawy. Nauki gimnazjalne pobierał w miejscowym kolegium jezuickim. Studia filozoficzno-teologiczne odbył we Wrocławiu, Pradze i w Rzymie jako germanik. W bazylice św. Jana na Lateranie przyjął 18 XII 1677 r. święcenia kapłańskie. W 1678 r. powrócił na Śląsk i przez rok pełnił obowiązki kapelana osobistego kardynała Fryderyka, który zamianował go 14 IX 1679 r. kanonikiem kapituły nyskiej, archiprezbiterem i proboszczem parafii pw. św. Jakuba Apostoła w Nysie. Był gorliwym duszpasterzem, wiernym do końca życia swojej parafii. Dokonał renowacji ogromnej świątyni gotyckiej, wzbogacając jej wyposażenie. Z zamiłowaniem oddawał się zajęciom naukowym i pisarskim z zakresu historii i homiletyki. Zmarł 1 X 1705 r. w Nysie. Z wielkim nakładem kosztów i ogromnym smakiem wytrawnego kolekcjonera zgromadził własny księgozbiór, liczący 1184 tytułów dzieł, który umieścił na plebani w specjalnej sali. W 1693 r. własnoręcznie sporządził inwentarz i cały zbiór zapisał w testamencie miejscowemu duchowieństwu parafialnemu. Do naszych czasów

zachowało się aż ponad 1000 pozycji z jego zapiską proveniencyjną we wrocławskich zbiorach kapitulnych. Zdobył on miano najwybitniejszego bibliofila spoza grona wyższego duchowieństwa katolickiego we Wrocławiu.

Bibliogr.: J u n g n i t z J., *Die Breslauer Germaniker*, s. 198-200; M a n d z i u k J., *Biblia*, s. 524-529; T e n ż e, *Biblioteka*, s. 41-42; T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 217-218; T e n ż e, *Historia*, s. 64, 86, 117, 155, 163, 167; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 87-91; T e n ż e, *Książka*, s. 169-170, 173, 176, 177, 181; T e n ż e, *Stare druki*, s. 19020; T e n ż e, *Śląskie*, s. 153, 159, 160; T e n ż e, *Zainteresowania*, s. 140, 141, 143; T e n ż e, *Zbiory*, s. 54, 60; U r b a n W., *Jan Feliks Ambroży Pedewitz nyski bibliofil XVII wieku*. RKT 3: 1957, z. 2, s. 241-260.

Krzysztof Jahn (+1691). Nauki gimnazjalne pobierał we Wrocławiu. W 1648 r. przyjął święcenia kapłańskie w Nysie i przez 5 lat pracował w tamtejszej parafii pw. św. Jakuba w charakterze wikariusza. Wszedł do grona nyskiej kapituły kolegiackiej, będąc od 1662 r. jej dziekanem. Zmarł 4 V 1691 r. w Nysie. Ze zgromadzonego księgozbioru przekazał 10 egzemplarzy nyskiej Bibliotece Parafialnej, a 35 nabył od niego proboszcz Pedewitz.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Biblioteka*, s. 47-48, T e n ż e, *Duchowni bibliofile*, s. 201, 218; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 91; AAWr, *Liber receptionum Colleg. Stift Neisse*, sygn. IV d 1, k. 540-541v.

Marcin Schuppis (+1652). Urodził się w 1582 r. w Nysie. Studia ukończył bakałareatem sztuk wyzwolonych i filozofii. Przez szereg lat był wikariuszem w katedrze wrocławskiej. Zmarł w 1652 r. Zgromadzony księgozbiór, liczący ponad 300 pozycji, przekazał w 1643 r. jezuitom wrocławskim. Kilka egzemplarzy podarował również zbiorom kapitulnym. Do naszych czasów zachowało się z tego legatu we wrocławskich zbiorach uniwersyteckich 33 pozycje, w tym 4 inkunabuły, a w zbiorach kapitulnych 2 woluminy.

Bibliogr.: M a n d z i u k J., *Duchowni bibliofile*, s. 201, 219; T e n ż e, *Karol Franciszek Neander*, s. 52, 92; T e n ż e, *Książka*, s. 171; M i l k a u F., *Die Königl. Universitäts-Bibliothek zu Breslau*. Breslau 1911, s. 17.

Wykaz skrótów czasopism i literatury przedmiotu

ABMK	– Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne
ASKG	– Archiv für schlesische Kirchengeschichte
Chwalewik E., <i>Ekslibrisy</i>	– Chwalewik E., <i>Ekslibrisy polskie szesnastego siedemnastego wieku</i> . Wrocław 1955
CS	– Colloquium Salutis
Ćwięczek G., <i>Kapituła</i>	– Ćwięczek G., <i>Kapituła wrocławska za rządów biskupa wrocławskiego Karola Ferdynanda Wazy (1625-1655)</i> . CS 3: 1971, s. 103-12

- Fliegel M., *Die Bibliothek* – Fliegel M., *Die Bibliothek zu Breslau im ausgehenden Mittelalter*. Breslau 1919
- Hoffmann H., *Die Geschichte* – Hoffmann H., *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*. Breslau 1935
- Jungnitz J., *Die Breslauer Dombibliothek* – J. Jungnitz, *Die Breslauer Dombibliothek zu Breslau*. Breslau 1898
- Jungnitz J., *Die Breslauer Germaniker* – J. Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*. Breslau 1892
- Jungnitz J., *Die Breslauer Weihbischöfe* – J. Jungnitz, *Die Breslauer Weihbischöfe*. Breslau 1914
- Kastner K., *Archiv* – Kastner K., *Archiv für die Geschichte des Bistums Breslau*. T. 1. Neisse 1858; T. 3. Neisse 1862
- Kopiec J., *Historiografia* – Kopiec J., *Historiografia diecezji wrocławskiej do 1821 r.* ABMK 45: 1982, s. 206-396
- Mandziuk J., *Biblia* – Mandziuk J., *Biblia w księgozbiorach śląskiego duchowieństwa diecezjalnego w XVII w.* Sobótka 56: 2001, s. 515-530
- Mandziuk J., *Biblioteka* – Mandziuk J., *Biblioteka przy kościele św. Jakuba w Nysie*. RB 20: 1976, z. 1-2, s. 27-78
- Mandziuk J., *Duchowni bibliofile* – Mandziuk J., *Duchowni bibliofile na Śląsku w XVII wieku*. Sobótka 42: 1987, s. 199-221
- Mandziuk J., *Historia* – Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. T. 2. Warszawa 1995
- Mandziuk J., *Karol Franciszek Neander* – Mandziuk J., *Karol Franciszek Neander biskup sufragan wrocławski (1626-1693) i jego księgozbiór*. Warszawa 1984, mps [rozpr. habil.]
- Mandziuk J., *Książka* – Mandziuk J., *Książka patrystyczna w księgozbiorach śląskiego duchowieństwa diecezjalnego w XVII w.* RB 32: 1988, z. 1, s. 163-184
- Mandziuk J., *Nysa* – Mandziuk J., *Nysa jako ośrodek kultury w XVI i XVII w.* CS 8: 1976, s. 73-95
- Mandziuk J., *Prälaten* – Mandziuk J., *Prälaten als Büchermarren*. ASKG 45: 1982, s. 105-115
- Mandziuk J., *Stare druki* – Mandziuk J., *Stare druki w księgozbiorach kościelnych na Śląsku*. W: *Starodruki cenne księ-*

- gozbioru Biblioteki Głównej PFT i MWSD we Wrocławiu. Wrocław 1993, s. 11-31
- Mandziuk J., *Śląskie* – Mandziuk J., *Śląskie duchowieństwo diecezjalne a książka protestancka w XVI i XVII wieku*. RB 36: 1992, z. 1-2, s. 139-162
- Mandziuk J., *Zainteresowania* – Mandziuk J., *Zainteresowania literaturą liturgiczną wśród śląskiego duchowieństwa diecezjalnego w XVII w.* PK 34: 1991, nr 1-2, s. 136-149
- Mandziuk J., *Zbiory* – Mandziuk J., *Zbiory kazań w bibliotekach śląskiego duchowieństwa diecezjalnego w XVII wieku*. SChr 10: 2003, nr 1, s. 53-80
- Marschall W., *Geschichte* – Marschall W., *Geschichte des Bistums Breslau*. Stutthart 1980
- NP – Nasza Przeszłość
- Pater J., *Poczet* – Pater J., *Poczet biskupów wrocławskich*. Wrocław 2000
- PK – Prawo Kanoniczne
- RB – Roczniki Biblioteczne
- RTK – Roczniki Teologiczno-Kanoniczne
- SChr – Saeculum Christianum
- SKB – Schlesisches Kirchenblatt
- Seppelt F. X., *Geschichte* – Seppelt F. X., *Geschichte des Bistums Breslau*. Breslau 1929
- STHSO – Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego
- Urban W., *Szkice* – Urban W., *Szkice z dziejów bibliotek kanoników kapituły katedralnej we Wrocławiu w XVII wieku*. CS 7: 1975, s. 149-214
- Urban W., *Zarys* – Urban W., *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1960
- Urban W., *Zarys dziejów* – Urban W., *Zarys dziejów Biblioteki Kapitułnej we Wrocławiu*. W: *Verbum Crucis*. Red. J. Krucina. Wrocław 1974, s. 89-112
- Völkel R., *Die persönliche Zusammensetzung* – Völkel R., *Die persönliche Zusammensetzung des Neisser Kollegiatkapitels*. Neisse [1938]
- ZGS – Zeitschrift für Geschichte Schlesiens
- Zimmermann G., *Das Breslauer Domkapitel* – Zimmermann G., *Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation (1500-1600)*. Weimar 1938